

УДК 374. 091. 2

DOI: 10.35619/pse.vi3.51

Пустовіт Григорій

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-7754-0249,
e-mail: h.pustovit@gmail.com

Петренко Оксана

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з інноваційної діяльності
та міжнародного співробітництва
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-6906-3542,
e-mail: oksana.petrenko@rshu.edu.ua

Баліка Людмила

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-0042-7744
e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНА СКЛАДОВА ЗМІСТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Здійснено системний аналіз сучасної педагогічної теорії і освітньої практики в галузі позашкільної освіти, виявлено й схарактеризовано основні проблеми й тенденції процесів її реформування, окреслено напрями підвищення якості. Обґрунтовано необхідність модернізації змісту позашкільної освіти з метою надання йому практико-орієнтованого спрямування, дитиноцентричної й компетентнісної побудовану з метою формування не лише інтелекту, але й морально-духовного світу учня, допомоги в його самоактуалізації та самореалізації.

Доведено, що ефективне розв'язання цих завдань залежить від вирішення таких проблем: конструювання практико-орієнтованого творчого освітнього середовища закладів позашкільної освіти; розширення міждисциплінарного й професійного їх співробітництва з іншими освітніми установами; надання системності і прогностичності освітнім процесам; забезпечення цілісності процесів освіти; формування соціально активної, творчої,

відповідальної і цілеспрямованої особистості; організація якісної комунікації між закладами позашкільної освіти й батьками дітей; застосуванню технологій очного, дистанційного і змішаного навчання.

Ключові слова: практико-орієнтована складова, позашкільна освіта, учні, заклади позашкільної освіти, дитиноцентризм, компетентність.

Постановка проблеми. Аналіз теоретичних та прикладних аспектів проблеми упровадження інноваційних ідей і реформаторських змін, характерних для Нової української школи, дає підстави для висновку, що основу таких трансформацій забезпечує застосування у логічній єдності особистісно орієнтованого, особистісно діяльнісного, емоційно-ціннісного, а головне, компетентнісного підходів у побудові творчого освітнього середовища у базовій школі. Ці тези не є новими для представників освітньо-наукового середовища, вони є основними меседжами: Закон України «Про позашкільну освіту» [7], Закон України «Про освіту» [6], Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [3], інших документів [4; 1], у змісті яких окреслено перспективи стратегічного розвитку вітчизняної системи освіти загалом і позашкільної освіти зокрема.

Водночас, аналіз сучасної практики розвитку позашкільної освіти дає підстави зробити висновок, що навіть до сьогодні залишається не вирішеними ряд важливих проблем: втрата довіри педагогів закладів позашкільної освіти до започаткованих реформ; підвищення соціального статусу педагогів і спеціалістів закладів позашкільної освіти; надання необхідних обсягів фінансування закладів позашкільної освіти, що призвело до стрімкого погіршення стану матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу; забезпечення доступності до якісної позашкільної освіти всіх дітей будь-якого віку; не обґрунтоване і не доцільне здебільшого об'єднання на регіональних рівнях закладів позашкільної освіти різних профілів в один, що практично поставило систему позашкільної освіти майже у всіх областях України на межу повного занепаду тощо.

Зазначені вище проблеми мають безпосередній суттєвий вплив на особистісний розвиток кожного з учнів, які навчаються в закладах позашкільної освіти, крім цього цей негативний вплив відчувають насамперед педагогічні працівники цих закладів, батьки дітей та громади у цілому.

Тому важливим сьогодні є перехід від традиційної авторитарної педагогіки до педагогіки толерантності і партнерства й побудови дитиноцентричного творчого освітнього середовища у цих закладах освіти. За цих умов актуалізується увага на наявності сучасних як соціальних, так і особистісних потреб учнів щодо побудови самостійного учіння і власного розвитку та саморозвитку, як ефективного підходу, що підвищує рівень мотивації, а головне, відповідальності за його результати. Тим самим підтверджується положення про те, що учень починає усвідомлювати, що здобута ним освіта стає основним інструментом формування його гармонійного внутрішнього світу, сприяє

подальшому розвитку здібностей та є основним чинником матеріального і духовного благополуччя у майбутньому [2].

Аналіз наукових досліджень з проблеми. У сучасних умовах особливої актуальності набуло дослідження впливу глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняної освіти, що знайшло своє відображення у фундаментальних працях В. Андрущенка, М. Згуровського, В. Кременя, В. Лугового, Н. Ничкало, П. Сауха, С. Сисоєвої та ін.

Проблеми обґрунтування методологічних й методичних засад позашкільної освіти, формування творчої особистості, її культури, морального виховання та соціалізації знайшли своє відображення у наукових працях І. Бега, О. Биковської, А. Бойко, В. Вербицького, Л. Ворони, А. Капської, О. Литовченко, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Ю. Руденка, А. Сиротенка, О. Семенова, О. Сухомлинської, Т. Сущенко, Л. Тихенко, С. Уварової, О. Флярковської та інших.

Нині особливої актуальності набули питання методики конструювання компетентнісно орієнтованої позашкільної освіти, що стало предметом наукових пошуків В. Вербицького, І. Єрмакова, А. Корнієнко, Т. Кречотіної, Л. Маринич, В. Мачуського, О. Овчарук, О. Просіної, Г. Пустовіта, О. Савченко, Н. Сидоренко та інших.

Однак наявна сьогодні потреба у підвищенні якості позашкільної освіти і надання практико-орієнтованого спрямування діяльності закладів позашкільної освіти детермінувала пошук нових напрямів, методів і методик та сучасних засобів організації їх творчого освітнього середовища.

Мета статті – здійснити системний аналіз сучасної педагогічної теорії і освітньої практики в галузі позашкільної освіти, виявити й схарактеризувати основні проблеми, провідні тенденції, що характерні для процесів її реформування та окреслити перспективні напрями діяльності закладів позашкільної освіти в реаліях сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні стає очевидним, що реформування української освіти прискорює процеси кардинальних парадигмальних змін і визначення нових завдань та концептуальних напрямів розвитку позашкільної освіти. Саме цей невід’ємний складник системи освіти спрямовується сьогодні не так на оволодіння учнями різного віку науковими теоретичними знаннями, хоча це залишається досить важливим, як на вироблення умінь і практичних навичок та власного досвіду їх самостійного застосування у життєтворчій діяльності, що в цілому забезпечує формування їхніх провідних компетентностей.

Наступним є те, що широке упровадження проектної, дослідно-експериментальної, пошукової, конструкторської діяльності як складової творчої діяльності учнів різного віку в закладах позашкільної освіти, має здійснюватися педагогами (спеціалістами), які мають «відійти» від

авторитарного, монологічного підходу у побудові заняття та перейти до виконання ролі фасилітатора чи навіть консультанта. У такий спосіб, допомагаючи учням самостійно співпрацювати над вирішенням поставлених завдань, не нав'язуючи своєї думки чи ідеї, а лише спрямовуючи їх на пошук і опрацювання необхідної інформації, корекцію їхньої діяльності та її результатів. А це дасть змогу учневі на кожному етапі онтогенезу, розвиватися як досліднику, який не лише здобуває нові знання у закладі позашкільної освіти, а й уміє самостійно їх застосовувати у власній життєтворчій діяльності. Між іншим, і у повсякденному житті, змінюючи оточуюче довкілля на краще, сприймаючи цей світ цілісно завдяки застосуванню інтегрованого підходу до освіти, виховання, розвитку і власне соціалізації. До того ж уміє правильно, а головне самостійно, організовувати спостереження, здійснювати моніторинг тих чи інших об'єктів і явищ довкілля, проводити досліди, експерименти, створювати і реалізовувати проекти, задовольняючи свою природну допитливість [5].

За такого підходу зміст позашкільної освіти має трансформуватися в практико-орієнтований, що спрямовується на забезпечення умов ефективного формування компетентностей зростаючої особистості для: безперервного її розвитку, набуття нею системних нових наукових знань, формування ключових компетенцій, що дасть змогу самостійно вибудовувати траєкторію власного життєвого шляху; визначення провідних цілей життєтворчої діяльності; формування умінь і навичок робити узагальнення і висновки, на їх основі визначати власну позицію та діяти відповідно до неї; ефективного виконання соціальних ролей у процесі життєдіяльності в оточуючому соціумі.

У такому контексті сьогодні актуалізується «...тенденція до гармонійного поєднання інтересів учасників освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: учня, який прагне до вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовані на моральний розвиток та саморозвиток особистості; держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами – патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі» [9, с. 14].

Актуальність модернізації змісту позашкільної освіти на його практико-орієнтовану спрямованість нині посилюється як необхідністю подолання негативних явищ, притаманних сучасній системі освіти, так і українському суспільству взагалі. А головне тим, що ця освітня галузь визначально орієнтована на вільний вибір зростаючою особистістю видів і форм діяльності, формування її особистих уявлень про соціокультурне і соціоприродне середовище, розвиток пізнавальної мотивації і творчих здібностей та таланту.

Ефективне розв'язання цих актуальних завдань залежить сьогодні від вирішення ряду нагальних проблем, а саме:

– конструювання практико-орієнтованого творчого освітнього середовища закладів позашкільної освіти з урахуванням соціальних умов, а також викликів і

загроз, що характерні для українського суспільства, врахування його полікультурності і спрямованості на засвоєння дитиною будь-якого віку національних і світових цінностей;

– розширення міждисциплінарного й професійного співробітництва педагогів (спеціалістів), керівників цих закладів, громади і суспільства всеохоплюючо з метою забезпечення безперервного професійного зростання, вдосконалення професійної компетентності, підвищення конкурентоспроможності педагога, його педагогічної майстерності як ключової фігури в досягненні нової якості цієї освітньої галузі;

– надання системності і прогностичності процесам освітньо-виховної, розвивальної і соціалізуючої діяльності закладів позашкільної освіти, їх інтеграції в соціокультурний простір міста, регіону чи країни в цілому, що передбачає підвищення стандартів якості позашкільної освіти, призначених наблизити її зміст до потреб і інтересів кожної зростаючої особистості завдяки удосконаленню традиційних й запровадженню інноваційних форм і методів співпраці закладів позашкільної, загальної середньої та вищої освіти;

– забезпечення цілісного підходу до процесів освіти, виховання, розвитку і соціалізації зростаючої особистості в закладах позашкільної освіти, що логічно поєднує формальний, неформальний, інформальний підходи, сприяючи формуванню позитивної мотивації й потреби щодо саморозвитку та самореалізації;

– формування соціально активної, творчої, відповідальної і цілеспрямованої особистості, що передбачає визнання дитини центром педагогічної системи у закладах позашкільної освіти, домінантним суб'єктом освітнього процесу, завдяки створенню комфортних умов для реалізації її власних ініціатив у всіх різновидах навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької і конструкторської діяльності чи суспільно корисної, масової та природоохоронної роботи, у різноманітних життєтворчих процесах, що є важливими для дітей та їхніх батьків [8, с. 24-38].

– організація і здійснення якісної комунікації між закладами позашкільної освіти й батьками дітей та громадою загалом, що дасть змогу популяризувати їх освітньо-виховну, розвивальну і соціалізуючу діяльність, а головне, сформуванню довіри до цих закладів та їх підтримку й значно розширити перелік освітніх послуг в галузі позашкільної освіти;

– реалізація змісту позашкільної освіти завдяки застосуванню не лише технологій очного, але й дистанційного та змішаного навчання (онлайн-платформи Zoom, Skype, Instagram, Google Hangouts тощо), проведення занять-консультацій, а також освітньо-виховних заходів. Однак за цих умов є певні ризики, що характерні для всіх напрямів і профілів закладів позашкільної освіти, серед яких:

– не всі з них можуть повноцінно перейти на дистанційний режим, оскільки багато гуртків, секцій чи інших творчих об'єднань потребують проведення занять саме у стінах закладу, що має необхідне навчально-методичне забезпечення та матеріально-технічне обладнання (науково-технічний, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний або спортивний, соціально-реабілітаційний напрями тощо);

– залишається невирішеним питання соціального захисту педагогічних працівників, й головне, збереження кадрового потенціалу позашкільних закладів освіти, оскільки педагоги за дистанційної чи змішаної форми навчання витрачають значно більше часу на підготовку до проведення навчальних занять;

– ускладнений рівний доступ до якісної позашкільної освіти у зв'язку з «цифровою нерівністю», оскільки не усі діти мають вільний доступ до комп'ютера і мережі Інтернет, неоднаковими є можливості батьків, а також наявна загальна невідповідність до дистанційного навчання всіх учасників освітнього процесу;

– за дистанційного навчання здобувачі втрачають мотивацію до гурткових і секційних занять у закладі позашкільної освіти, оскільки вони протягом дня мають обов'язково виконувати багато завдань за шкільною програмою як на онлайн-уроках, так під час виконання домашніх завдань, знову ж таки за комп'ютером;

– здійснення системних моніторингових досліджень розв'язання проблем в галузі позашкільної освіти та результативності її реформування дасть змогу у динаміці простежити ситуацію у цій освітній галузі, забезпечити своєчасне виявлення викликів і загроз та сприяти підвищенню якості діяльності закладів позашкільної освіти.

У підсумку розв'язання цих важливих проблем та вирішення окреслених завдань підвищення якості позашкільної освіти завдяки упровадженню практико-орієнтованого її змісту має забезпечити:

– формування умінь і навичок самостійного читання, тобто пошуку, систематизації і аналізу інформації у процесі самостійного навчання чи за супроводу вчителя, з розумінням й усвідомленням значущості здобутих знань як сьогодні, так і їх важливості в процесі застосування у майбутній професійній діяльності та творчій життєдіяльності в соціоприродному середовищі;

– високий рівень засвоєних учнями системних наукових знань, вироблення умінь і практичних навичок та досвіду їх самостійного застосування, як складових провідних компетентностей на всіх рівнях здобуття ними позашкільної освіти;

– створення умов для залучення учнів різного віку до здійснення як індивідуальної, так і колективної навчально-пізнавальної, дослідно-експериментальної і конструкторської діяльності та соціально значущої суспільно корисної, природоохоронної, масової чи волонтерської роботи;

– формування творчої особистості учнів різного віку, їхньої творчої спрямованості, розвитку творчих рис, творчої самосвідомості, творчих якостей інтелекту, її творчих психічних якостей;

– формування системного креативного і критичного мислення, завдяки: усвідомленню і засвоєнню соціальних знань, що визначають рівень орієнтування дитини у навколишньому світі у певний період її онтогенезу; вербальних знань, тих знань, що визначаються сформованими вербальними здібностями щодо усвідомлення й засвоєння системних знань про довкілля; інтерактивних знань, тих знань, що у поєднанні з певними вміннями і навичками дають змогу організувати самостійно взаємодію з іншими учнями, членами гуртка, секції, загону, педагогами, батьками та іншим дорослими; психолого-орієнтаційних знань, що забезпечують умови визначення й усвідомлення своїх людських сутнісних якостей та характеристик, тобто свого власного «Я»; ціннісно-орієнтаційні знання, вміння і навички, що дають змогу зростаючій особистості, особливо у старшому шкільному віці, виокремити й схарактеризувати для себе власне місце й роль у світі, що її оточує та значущість власних вчинків і дій як для себе, так і для суспільства в цілому;

– підвищення мотивації й формування потреби спільної творчої діяльності в групі, формування умінь і практичних навичок висловлювати усно і письмово свою думку, обґрунтовувати нову ідею чи власну позицію у процесі міжособистісного спілкування та співпраці;

– розвиток ініціативності за рахунок сформованих умінь і навичок конструктивно керувати власними емоціями, оцінювати ризики і приймати рішення, виробляти здатності співпрацювати з іншими та відповідально ставитись до результатів власних вчинків і дій у соціумі;

– формування в учнів різного віку уявлень про гуманізм і діалог культур як безальтернативної філософії функціонування сучасного соціокультурного середовища.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Стратегією розвитку позашкільної освіти є забезпечення: реалізації потреб, запитів й інтересів дітей та учнівської молоді; їхньої самореалізації в оточуючому соціумі; у професійному самовизначенню за рахунок розвитку творчих здібностей. У свою чергу практично необмежені можливості закладів позашкільної освіти зі створення комфортних для дитини будь-якого віку умов для вибору улюблених занять і реалізації власних талантів, що сприяє набуттю умінь і навичок життєтворчої діяльності. У контексті останнього перспективами подальших наукових досліджень має стати обґрунтування й розроблення: інноваційної моделі закладу позашкільної освіти в умовах війни і післявоєнної відбудови; сучасного практико-орієнтованого освітнього середовища цих закладів; теоретико-методичних матеріалів з професійної підготовки та підвищення професійного рівня педагогів-позашкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя. Київ: Інформ. системи, 2010. 342 с.
2. Кремень В. Як нам реорганізувати освіту. *Дзеркало тижня*. 2011. № 13. С. 3–4.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: затв. указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347. *Освіта*. 2002. 24 квіт.–1 трав. С. 2–16.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. *М-во освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 17.08.2024)
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html (дата звернення: 29.08.2024)
7. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 10.09.2024)
8. Пустовіт Г. П. Інтерактивні методи навчання і виховання у позашкільному навчальному закладі. *Інноватика у вихованні :зб. наук. пр.* Вип. 2. Рівне : РДГУ, 2015. С. 24–38.
9. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання. Підручник. Київ: Педагогічна думка. 2013. 272 с.

REFERENCES

1. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy / T. F. Aleksieienko, V. M. Anishchenko, H. O. Ball [ta in.] ; za zah. red. akad. V. H. Kremenia. Kyiv: Inform. systemy, 2010. 342 s.
2. Kremen V. Yak nam reorhanizuvaty osvitu. *Dzerkalo tyzhnia*. 2011. № 13. S. 3–4.
3. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXS stolitti: zatv. ukazom Prezydenta Ukrainy vid 17.04.2002 r. No 347. *Osvita*. 2002. 24 kvit.–1 trav. S. 2–16.
4. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini: monohrafiia / za zah. red. V. H. Kremenia. Kyiv : KONVI PRINT, 2021. 384 s.
5. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. M-vo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 17.08.2024)
6. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. No 2145-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html (data zvernennia: 29.08.2024)
7. Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 22.06.2000 r. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (data zvernennia^ 10.09.2024)
8. Pustovit H. P. Interaktyvni metody navchannia i vykhovannia u pozashkilnomu navchalnomu zakladi. *Innovatyka u vykhovanni :zb. nauk. pr.* Vyp. 2. Rivne : RDHU, 2015. S. 24–38.
9. Pustovit H. P. Pozashkilna osvita i vykhovannia. Pidruchnyk. Kyiv: Pedahohichna dumka. 2013. 272 s.

**PRACTICE-ORIENTED COMPONENT OF THE CONTENT OF
OUT-OF-SCHOOL EDUCATION**

Hryhorii Pustovit

Doctor of Sciences (in Pedagogy),
Professor, Head at the Theory and Methods of Education Department of
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7743-7831
e-mail: h.pustovit@gmail.com

Oksana Petrenko

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Vice-rector for Innovative Activities
and International Cooperation of
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6906-3542,
e-mail: oksana.petrenko@rshu.edu.ua

Liudmyla Balika

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Theory and Methods of Education the Department of
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0042-7744
e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua

Abstract. A systematic analysis of modern pedagogical theory and educational practice in the field of out-of-school education is carried out, the main problems and trends in the processes of its reform are identified and characterised, and the directions of quality improvement are outlined. The necessity of modernising the content of out-of-school education in order to make it practice-oriented, child-centred and competence-based and socially relevant is substantiated in order to form not only the intellect but also the moral and spiritual world of the student, to help in his/her self-actualisation and self-realisation.

It is proved that the effective solution of these urgent tasks depends on solving the following problems: designing a practice-oriented creative educational environment of out-of-school educational institutions, expanding interdisciplinary and professional cooperation between teachers (specialists), heads of these institutions, the community and society as a whole; providing systematic and predictive processes of education, upbringing, development and socialisation of children of all ages; ensuring a holistic approach to education processes that logically combines formal, non-formal and informal approaches; formation of a socially active, creative, responsible and purposeful personality; organization and implementation of high-quality communication between extracurricular education institutions, other educational institutions, children's parents and the community; application of face-to-face, distance and blended learning technologies in out-of-school education institutions; conducting systematic monitoring studies to address problems in out-of-school education and the effectiveness of its reform.

Keywords: practice-oriented component, out-of-school education, students, out-of-school education institutions, child-centrism, competence.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2024 р.